

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на **НОНА КРЪСТЕВА ПЕТКОВА** на тема
**„ОБКОВИ НА НАПРЕСТОЛНИ ЕВАНГЕЛИЯ ОТ БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ
 (XVI – първата половина на XVIII век)“**

за получаване на образователната и научна степен **„ДОКТОР“** по научната специалност *Изкуствознание и изобразителни изкуства, 8.1. Теория на изкуствата*.
 Научен консултант: проф. д-р Бисерка Пенкова, София, 2020

рецензент : чл.-кор. проф. Елка Георгиева Бакалова, доктор на изкуствознанието

1. Първият безспорен научен принос на дисертационния труд на Нона Петкова, с общ обем от 332 страници, е изборът на самия **обект на изследване**. Подбраният материал е особено ценен, тъй като е запечатал съществени аспекти от развитието на националното самосъзнание на българите през Късното средновековие и Възраждането, а същевременно е твърде малко изследван. Когато мислим и говорим за този исторически период в Югоизточна Европа, трябва да имаме предвид, че религията и езикът се явяват основните компоненти на формираща се национална идентичност още според съответната концепция на немския романтизъм. Ето защо религиозните реалии и свързаната с тях проблематика са във фокуса на изследователския интерес в целия Балканския регион – в Сърбия, Румъния, България и Гърция – и в момента усилено се проучват във всички тези страни. Всяка тема, засягаща проблема за културната и религиозната принадлежност, които са неразривно свързани, се оказва изключително актуална. В този ред на мисли бих искала да изтъкна, че Нона Петкова е избрала най-адекватния изследователски подход към обковите на напребстолните евангелия, разглеждайки ги като проекция и функция на християнската идеология в техния естествен и възможно най-пълен догматично-литургичен и историко-културен контекст.

Тази **задача** е несъмнено амбициозна и нелека, но съответства напълно на актуалните тенденции и стандарти в изкуствознанието. В обковите на напребстолните евангелия от периода XVI – първата половина на XVIII век е „кодирана“ съществена информация за спецификите на религиозния живот и изкуството на българите, а до този момент не са били обект на системно, обобщаващо изследване. Всъщност, съществуват значителен брой частни изследвания, които създават достатъчно привлекателна

картина за иконографските и художествените достойнства на тези култови обекти и са безусловна опора за съвременния изследовател. Тук ще отбележа като пример само някои от изследванията на чл.-кор. проф. Мила Сантова, публикувани от началото на осемдесетте години на миналия век насам, като: *24 обкови на евангелия*.¹ и студията ѝ за *Чипровския дискос*.²

Както вече отбелязах, в дисертацията на Нона Петкова обковите на евангелия се изследват най-напред като проекция и функция на християнската идеология, т.е. в догматично-литургичен контекст. Този подход предопределя богословския характер на въведението, което дава ясна представа за символиката и ролята на евангелието изобщо в богослужебния ритуал, а оттам и на функциите и значението на неговата украса. Ето какво пише авторката: „Литургичният и догматичният смисъл на напрестолното евангелие обуславят практиката да се обковават и двете му корици, като тяхната украса в по-ранните векове може да включва централно поле с кръст сред богата растителна орнаментика, както и изображенията на Христос Вседържител и на молещата се св. Богородица в цял ръст. По-късно в оформлението на скъпоценните подвързии навлизат и композициите Дейсис, Разпятие Христово и Слизане в ада, които в един следващ етап са обградени вече и от рамки с образите на евангелистите.” (Увод, стр.5). Самото обобщаващо изследване е съчетано с подробно разглеждане на отделните иконографски варианти на образите по видове. Изводите се основават на анализа на важни паметници, върху които се изграждат концепциите и хипотезите на авторката, съпроводен с прецизно подбрана визуална документация. При това Нона Петкова не само познава и критично използва всички досегашни публикации и изследвания, но и в редица случаи, сякаш пътъом, а всъщност категорично, реинтерпретира редица данни и дори въвежда нови извори в научно обръщение.

2. **Структурата** на дисертационния труд напълно съответства на поставените цели, а е съобразена и с находящия се по нашите земи материал. Хронологическият обхват на труда се обуславя от запазените обкови. Според проучването на дисертантката „най-ранният достигнал до нас паметник от територията на България е

¹ Сантова, М. *24 обкови на евангелия*. Издателство „Български художник”, София 1984

² Сантова, М. *Чипровският дискос*. АИ „М.Дринов”, София 1997. Вж. също Бакалова, Е. Чипровският дискос (За книгата на М. Сантова “Чипровският дискос”, Изд. ”М. Дринов”, С.1997) – *Списание на БАН*, кн.1-2/1998, 98-100

обковът на Крупнишкото евангелие на софийския златар Матей от 1577 г.³, а най-късният точно датиран паметник – скъпоценната подвързия на Етрополското евангелие от 1758 г.⁴

Нона Петкова е извършила сериозна проучвателна работа, за да представи съществен брой обкови на напестолни евангелия и – доколкото е възможно – различни данни както за историческия контекст, в който са създадени тези култови предмети, така и за тяхната украса. Цялата тази информация е систематизирана в каталога (с.243-288), представляващ много важна част от дисертацията. Той съдържа 59 статии, всяка от които представя по един образец с данни за размерите му, за материала, от който е изработен, за произхода и местонахождението му. Където това е възможно, авторката посочва наличната литература и коментира представената в нея датировка. При внимателния преглед на каталога на паметниците, който включва 25 обкова, се оказва, че специални публикации (преди труда на Нона Петкова) са посветени само на 4 от обковите. За останалите 21 обкова няма отделни публикации, а те се разглеждат с различна степен на подробност в по-общи или в специализирани изследвания върху златарската традиция, с която са свързани.

Включените в изследването обкови на напестолни евангелия са представени по колекции – всъщност, според връзката си със съответната златарска школа, функционираща в периода XVI-първата половина на XVIII век, като във всяка една от тях предметите са подредени хронологично. Първо са представени точно датирани паметници, а след тях тези, които се датират по своите стилови особености в по-широки хронологически граници. Където е необходимо е дадено описание, литература, архивни източници и фотографии. За датирането на недатирани досега обкови авторката използва всички видове данни, включително иконографията и техническите похвати при изработката на обкова. В много случаи тя коригира датировката на някои паметници с представянето на нови аргументи. А един от обковите – № 10 в Каталога - т. нар. Втори крушедолски обков, който представлява обков на евангелие за манастира Крушедол в Сърбия от 1656 г., е публикуван от Нона Петкова за първи път.

Както съвсем основателно отбелязва дисертантката, „достигналите до нас обкови на евангелия трябва да се разглеждат не само като художествено явление, но и в

³ Петкова, Н. Обкови на напестолни евангелия от българските земи (XVI – първата половина на XVIII век (дисертация), 243-246.

⁴ Петкова, Н., Пак там, 287-288.

дадения исторически и културен контекст. Те са продукт на средата, в която са създадени и са част от процесите, които протичат по това време в обществото ”. (с.197).

Дължа да отбележа, че Петкова счита за свой дълг да представи и описание на важните златарски центрове, като специално бих изтъкнала блестящата характеристика, която тя прави, например, на София като златарски център със смесено население, като използва включително и османотурски документи (вж. 49-58).

Особено голямо значение има документираният изобразителен материал, който е представен оптимално в илюстративното приложение. Смятам за много сполучливо решението на изследователката да съсредоточи вниманието си само върху тези обкови, които могат да се определят като местно производство или доказано са функционирали по българските земи, като не се разглеждат донесените от чужбина обекти след края на XIX век.

Публикуваните статии и студии на Нона Петкова по темата на дисертацията ѝ – 7 на брой – са в реномирани сборници и периодически издания и дават достатъчно ясна представа за проблематиката и приносите на нейния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение дължа да подчертая следното:

В представения труд е разгледан интересен, предимно непроучен досега или слабо проучен материал, свързан с християнското ни културно наследство. Поставените проблеми са разгледани пълноценно и всестранно. Важно е да отбележим, че няма публикация на Нона Петкова, която да не носи новости и като фактология, и като интерпретация. Събраният, анализиран, систематизиран и публикуван от авторката материал е сигурна и благодатна основа за работата на всеки специалист в областта на християнската култура. Иначе казано, нейното изследване е изключително ценно за хуманитаристиката като цяло.

Нона Петкова е провела особено задълбочено изследване, за да събере и систематизира различни данни за всички известни досега, или намерени от нея обкови на евангелия от избрания период. Дисертантката прави сериозен опит – доколкото това е възможно – да реконструира историческия контекст, в който са създадени изследваните паметници. Тази богата информация е отразена в изключително прецизно изработения каталог.

Видно е, че авторката познава много добре представените паметници, както и съществуващата литература за тях. Усвоила е и прилага адекватно съответствашите на разглеждания материал теоретични постановки и методология. От гледната точка на документалистиката, не на последно място, бих искала отново да подчертая значимостта на приложения илюстративен материал.

Горещо препоръчвам **този труд да бъде публикуван час по-скоро като монография**. С включения в научно обращение нов изобразителен материал, с актуалността на проблематиката, свързана с историята не само на българската менталност и култура, но и на цялата православна християнска култура, тази книга ще бъде сериозен принос за науката. Тя ще има стимулиращо значение, ще послужи, убедена съм, като отправна точка за понататъшни изследвания, както в историята на българското изкуство, така и в сродни научни дисциплини. А това е важно не на последно място и предвид обезпокоителната тенденция на зачестили кражби на църковна утвар от нашите църкви.

Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на Нона Кръстева Петкова *образователната и научна степен „доктор“*, за което ще гласувам убедено.

Рецензент:

чл.-кор.проф.д. изк. Елка Бакалова

София, 18 февруари 2020